

تحلیه الأرواح

از مؤلفی ناشناخته

علی اوجبی*

چکیده

در این نوشتار، اثر فلسفی عرفانی گرانسنگی به نام *تحلیه الأرواح بتجلیه الإنجاح* معرفی شده که گویا از آن عبدالرزاق کاشانی است. نویسنده، ضمن گزارشی کوتاه از محتوای اثر و نسخه‌های موجود، قرائنی را ارائه کرده که دلالت دارد این رساله در سده هفتم هجری تألیف شده است.

در غروب یکی از روزهای تابستان ۸۰، در اتاق استاد حائری، مشغول مطالعه و بررسی و گزینش نسخه‌های خطی درخور برای مجموعه گنجینه بهارستان بودم. در حین کار، ایشان بر اساس حسن ظنی که داشتند، نسخه‌ای را معرفی کردند با نام *تحلیه الأرواح بحقائق الإنجاح* و بر اهمیت و ضرورت تحقیق و نشر آن تأکید ورزیدند. نسخه *تحلیه الأرواح* کتابخانه مجلس، دستنوشتی است که به همراه منازل السائرين خواجه عبدالله انصاری در یک جلد، توسط کاتبی واحد و مسلط بر مباحث فلسفی به خط نستعلیق خوش کتابت شده است. شاهد آن اعراب دقیق و بجای اصطلاحات و واژه‌های فلسفی است. آن گونه که از نوع خط و جنس کاغذ نسخه و عبارت آغازین رساله برمی آید، مربوط به سده هفتم هجری مصادف با دوران حیات عبدالرزاق کاشانی است.

نسخه مجلس به شماره ۳۷۲۰، با ۴۷ برگ، از انتها، تقریباً نیمی از رساله افتادگی

دارد.

*. مصحح و پژوهشگر متون فلسفی.

آغاز نسخهٔ مجلس: بسمله. ربِّ وَّقِّ للصَّوابِ والرَّشادِ واعصم عن الخطأ والضلال. الحمد لمن أصبح الكلَّ به موجوداً وفاض منه الخير والرحمة.

انجام نسخهٔ مجلس: ... فهو إضافة بين أمرين مخصوصين في العقل من حيث ابتدا تصوّر چنین بود که نسخه منحصر است؛ و از آنجا که در ابتدای رساله نیز نامی از نویسنده نبود، هیچ دسترسی به مؤلف آن نبود جز عنوان رساله و آنچه در پشت صفحهٔ آغازین رساله توسط کاتب درج شده بود: «من إفادات المولى، أفضل المتأخرين، ملك العلماء العارفين، كمال الملّه والدين، عبدالرزاق، أدام الله إفاداته».

تحلیلهٔ الأرواح رساله‌ای است در فلسفه، شامل:

مقدمه: در امور عامّه، متضمّن هفت بحث با موضوعات: وجود و عدم، ماهیّت، وحدت و کثرت، وجوب و امکان و امتناع، حدوث و قدم، علّت و معلول، تقسیم موجود.

قسم اوّل: در طبیعیات با مباحثی چون: جسم، حرکت، فلکیات، عنصریات و نفس، به همراه اشکال و تصاویر متعدّد نجومی.

قسم دوم: در الهیات، شامل موضوعاتی مثل: گونه‌های حکمت، جوهر و عرض، واجب و صفاتش، جوهرهای مفارق، احوال نفس، نبوت.

خاتمه: با مباحثی نظیر: علم و گونه‌های آن، علم تجربیدی، چگونگی سیر و سلوک، و صفات عرفا و اهل حق.

شیوهٔ نگارش مؤلف، استحکام مباحث، تبویب زیبا و منطقی، مختصر بودن، پرداختن به مباحث اصلی و احتراز از مسائل فرعی، که در مجموع، متن را به یک متن آموزشی فلسفی تبدیل کرده، در کنار تأکیدهای استاد حائری، مرا بر آن داشت تا با شوق اشتیاق فراوان، استنساخ آن را آغاز کنم.

یکی از امتیازات نسخهٔ مجلس - چنانچه گذشت - که قرینه‌ای است بر اینکه مؤلف در صدد نگارش یک متن درسی بوده، آن است که تمامی عبارات با دقت و وسواس زایدالوصفی، توسط کاتبی آگاه و آشنای با مباحث فلسفی، اعراب گذاری شده؛ و اگر این نسخه کامل بود، شاید صحیح‌ترین نسخ بشمار می‌آید.

استنساخ و بازخوانی این دستنوشته ارزشمند به سرعت به پایان رسید، اما تجربیات قبلی باعث شد تا در چاپ آن شتاب نکنم و در پی نسخه‌های دیگر برآیم.

بدین شکل عملاً با دو مشکل جدی روبرو بودم:

۱. یافتن نام مؤلف

۲. یافتن نسخه‌ای کامل از اثر

خوشبختانه به لطف الهی و با تلاشها و پی‌گیری‌های فراوان به دو دستنوشته دیگر دست یافتیم:

۱. نسخه کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی ره به شماره ۶۸۸۸. این نسخه شامل ۵۵ برگ به خط نستعلیق سده نهم هجری می‌باشد. اما از ابتدا و انتها افتادگی دارد.^۱

آغاز نسخه: مستعیذاً بعصمة من الضلالة والغواية، سائلاً كلَّ محقق إصلاح ما أطلع عليه من مواضع الخطأ والخلل ...

انجام نسخه: فصل إعلم أنّ النور هو مغناطيس القرب والآنس والظلمة مغناطيس البعد والوحشة؛ وأنت خیال بینهما کابرة ضعيفة یجذبک نور الأنوار برحمة علیک؛ فطاووعه بالمحبة.

۳. نسخه کتابخانه ملک به شماره ۴۲۶۴. این نسخه کامل است. گویا در سال ۷۳۴ هـ ق توسط محمد بن یوسف بن حسن الجاسنی به خط نسخ در قالب ۶۵ برگ کتابت شده و دارای حواشی مفیدی است.^۲

این نسخه در مجموعه‌ای قرارداد که شامل ۲ رساله دیگر به خط همان کاتب می‌باشد.

رساله دوم با نام ترکیه الأرواح عن موانع الإفلاح شباهت عنوانی با رساله مورد بحث ما یعنی تحلیه الأرواح دارد؛ و این حدس را قوت می‌بخشد که مؤلف هر دو رساله یکی است. این بار به دنبال مؤلف ترکیه الأرواح جستجو کردم، ولی به آگاهی جدیدی دست نیافتم. تنها چیزی که در خطبه رساله به چشم می‌خورد آن است که رساله در زمان پادشاه وقت یعنی مرتضی بن الحسن الحسینی تألیف و به او اهدا شده است.

در هر حال تا هنگام نگارش این سطور هیچ اطلاعی از مؤلف رساله نیافتم. در منابعی که به آثار عبدالرزاق کاشانی اشاره شده نیز نامی از این رساله نیامده. تحقیق این رساله بر اساس سه نسخه یاد شده به پایان رسیده و نگارنده همچنان با این پرسش مواجه است که آیا تحلیه الأرواح اثر خامه حکیم و عارفی چون عبدالرزاق کاشانی است یا کس دیگر؟

به امید یاری شما خواننده نکته‌سنج می‌باشم.

رب تغم

الحمد لمن أصبح الكل به موجوداً وفاض منه الخير رحمة وجوداً والصورة
 على من بعثه مفاناً محموداً وجعله لذاته شهاداً ومشهوراً وعلى آله الذين
 قصدوا جبار الحق وفوداً وطلعوا في أفق الكمال سعوداً وبعد
 فإن أجر ما يقضى من الذخائر وأفضل ما يجنى من البصائر علم يوصل
 إلى البقاء ويؤمن من الفناء بل يقضي بصاحبه إلى السعادة العلية
 ويريه آيات ربه الكبرى وهو الذي بحث عن ذنبا لا أو افعال صفاته
 وكشف عن ضيق الوجود بكلياته وحزنااته من ظفره أحاط باعيان
 للماهيات اجناساً وانواعاً وأطلع على ما في الحضرة الالهية من
 العجائب اطلاقاً على العالم الالهي وما قبله من الطبعيات ثم إلى
 ما يصوت كالمظهر من ذلك وحدها في العلم والذاتية من
 على سائر طيفه كما يماوى بالعاصات والاعتزازات سخونة
 بانتهان والشك كان فنفت مطالبها عن تلك الاوهام والشكاز
 وجردت مفاصدا عن الفزاح والروايب فسهل ذلك الطرف
 الوعرة على سالكها وتوضيح ذلك التحفايا البهيمه على طليتها فان
 الجادة التي سلكوا وان كانت مشحنة للخطر مبرنة لمكنونات الضمير
 لكنها مشوشة للعفايد مهيبة للفاسد ليعزها الوهم على كايده

صفحة اول نسخة تحلية الأرواح

دورة جديد سال دوم، شماره اول بهار ۱۳۸۳ (پیاپی ۲۴)

والافاضل

وتخليل ما للقلط المحمود بالنبعية والمفاضة وليس في الامساك
المذكور شي من ذلك فيه معانوات ليست في المرض كالاعتياد بالرياضة
وحصول الفرح بالوصول الى المحبوب المطرب القوي للقوة المرطب للبدن
والسكر البدني للمناع من الخلل فها هنا اولي وتذكر حال هبوط الهيات
النفسانية الى البدن وقواه كصيدها الي النفس فان الطبيعة عند انفور
تجز عن فعالها كالمضم وغيره ومثل التمر كالتغير المعان من بني فوعه
ككعباب خير وامثاله وسببه انضال النفس باللكونة السماوية وبالح اول
الذي هو اصل القوى والقدر ويشهد بذلك لزياد المنه والقوة عند الحيمة
والفضيلة انثت المعدل لكل منازاة القدر على اولها في غير تلك
الحالة وقد ينكشف عن عالم القدر عليهم امر عجيبة بناء على الفاعل المذكور
فلا يخفى عن قلوبها ففهم عن اصحابها ما لم يدل البرهان لخالها وانما الاجلاد
عن العبيات فيلغ في ما بها ما سبق والحمد لله سلام على عباده الذين
اصطفى سلام على من اتبع الهدى سلام على من سجد بالعروة الوثقى
سلام على اهل القرية والزلفى سلام على التارئين برياض القدس سلام
على البشجين بلان الافس سلام علينا وعلى عباد الله الصالحين

وقد محر هذا الكتاب بعمرة الله وحسن تفرغ اليه وبنو الله

العبدة الصغار المحاج الى رحمة الله الكبير وقد في الحجة

الجاهلي عمر الله ونوبه ونجا وزغس سائنة

صفحة باياني نسخة تحلية الأرواح

در جستجوی نسخ خطی / تحلیه الأرواح اثر مؤلفی ناشناخته

پی نوشتها

۱. در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیه الله العظمی نجفی موعظی، ره، ج ۱۸، صص ۸۰-۸۱ ضمن معرفی این نسخه از آن به عنوان تحلیه الأرواح بحقائق الإنجاح یاد شده است.
۲. ر.ک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ملک، ج ۷، صص ۳۰۸-۳۰۹.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی